

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ В ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Вікторія Козаченко,

студентка 4 курсу юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Беручи до уваги глобальний характер сучасних фінансів, дослідження закономірностей фінансової і банківської еволюції та їх систем є одним з найважливіших питань фінансової сфери. У наші дні інформаційні технології досягли такого рівня розвитку, що грошові операції можуть здійснюватися цілодобово. Можливість миттєвого зв'язку сприяє швидкому руху інформації не тільки на побутовому, а й на національному та міжнародному рівнях. Рідкісним явищем є ізоляція країни, майже завжди країни та їхні економіки тісно пов'язані між собою, а тому найнепомітніші зміни в одній частині світу мають величезні наслідки в іншій.

Банківська система — одна з найважливіших і невід'ємних структур ринкової економіки. Сучасна банківська система — це найважливіша сфера національного господарства будь-якої розвиненої держави. Її практична роль визначається тим, що банківська система керує в державі системою платежів і розрахунків. Велику частину своїх комерційних операцій банківська система здійснює через внески, інвестиції, кредитні операції. Комерційні банки, діючи відповідно до грошово-кредитної політики держави, котру втілює Національний банк України як центральний банк держави, регулюють рух грошових потоків, «впливаючи на швидкість їх обороту, емісію, загальну масу, включаючи кількість готів-

ки, що знаходиться в обігу» [1, 14]. Беручи участь у розв'язанні проблеми забезпечення стабілізації зростання рівня цін, банківська система впливає на зниження темпів інфляції, забезпечення постійного рівня цін. А саме при досягненні останнього ринкові відносини отримують спроможність максимально ефективно впливати на розвиток національної економіки, виводячи її зі стану стагнації.

Банківська система України історично формувалася на принципах залучення національного капіталу до ресурсної бази банків і трансформації цього капіталу на потреби економіки. Водночас із 2005 року розпочалося активне поглинання національної банківської системи іноземним капіталом, від протидії якому держава практично відмовилася. Вона не змогла виробити стратегічного бачення перспектив творення національної банківської системи.

Фахівці зазначають, що в період кризи 2008–2009 років державні органи влади фактично не спромоглися на законодавчому рівні визначити стратегічне значення національної банківської системи для інтересів країни й обмежити граничний рівень участі іноземного капіталу в капіталі банків [2]. Відтак стрімке зростання іноземного капіталу призвело до небезпечної концентрації спекулятивного капіталу у коротко- та середньострокових валютних кредитах лише на кількох ринках: нерухомості, землі, автомо-

більшому, споживчому. Це призвело до стрімкого зростання цін на базові товари цих ринків (житло, землі, автомобілі, побутові товари) та вкрай небезпечної деформації торговельного балансу країни. Крім цього, відбулася доларизація відносин з населенням, коли 80 % іпотечних (тобто довгострокових) кредитів номінувалися в іноземній валюті. Пізніше це негативно вплинуло на кредитоспроможність боржників і призвело до масових неповернень кредитів населенням.

До того ж, фінансова криза висвітлила проблему розділення банківської системи на фрагменти, що залишилося поза увагою держави. Жодна з гілок влади не побачила загрози в цьому процесі для фінансової системи країни, хоча така загроза є однією з найбільш значущих для безпеки країни. Тож сьогодні вже можна говорити про те, що криза 2008–2009 років наче продемонструвала неефективність застосовуваних методів державного регулювання фінансового сектора України, зокрема банківської системи, а також вказала на помилковий вектор розвитку системи державного регулювання та нагляду, що не отримав належного правового забезпечення, й відомчого також.

Усе це свідчить про актуальність дослідження, присвяченого розгляду питання щодо визначення ролі Національного банку України у функціонуванні банківської системи України та здійсненню державного регулювання нею. Адже правовий аспект забезпечення банківської системи є невід'ємною складовою її розвитку та стабільності.

З цього приводу варто погодитися з думкою Т. Латковської, котра говорить, що «удосконалення банківського законодавства є найважливішою складовою частиною будь-якої перебудови в державі, оскільки політико-економічні рішення, які приймає держава в галузі економіки, повинні бути належним чином законодавчо оформлені. Концептуально спрямування

розвитку банківської системи повинно належати юридичній науці, яка зможе вирішити завдання, що на неї покладає держава, тільки за умов розробки власних категорій та принципів» [3, 3]. Визначальна роль у цьому процесі центрального банку України впливає з багатьох положень законодавства, зокрема й із норм Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 року [4]. Оскільки відповідно до названого Закону щодо ринку банківських послуг органом, який здійснює державне регулювання, є саме Національний банк України.

Загалом, потрібно зазначити, що визначенню правового статусу Національного банку України, а також питанням організації та здійснення державного регулювання банківською системою держави приділяється чимало уваги як вітчизняними науковцями, так й іноземними. Зокрема, ці питання підіймаються у роботах таких відомих вітчизняних фахівців, як: Л. Воронової, І. Заверухи, Д. Гетманцева, Є. Карманова, А. Костюченка, В. Кротюка, Т. Латковської, С. Очкурєнка, А. Селіванова, І. Хитри та багатьох інших. Водночас, як видно з наведеного вище короткого аналізу ситуації з банківською системою, що перебуває нині в посткризовому стані, ця проблема потребує постійного вивчення та вироблення правових механізмів, які б відповідали вимогам сучасності.

Конституцією України закріплено, що основною функцією Національного банку України є забезпечення стабільності вітчизняної грошової одиниці [5]. При виконанні своєї основної функції Національний банк України має виходити з пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності в державі. Відповідно до Закону України «Про Національний банк України», він є центральним банком держави, особливим центральним органом державного управління [6].

Крім цього, саме Національному банку України, згідно із законами України «Про Національний банк України» та «Про банки і банківську діяльність» [7], надано виключне право монополюю здійснювати емісію національної валюти України й організувати її обіг, встановлювати для банків правила проведення банківських операцій, бухгалтерського обліку і звітності, захисту інформації, коштів та майна, здійснювати банківське регулювання й нагляд на індивідуальній та консолідованій основі, здійснювати валютне регулювання, визначати порядок здійснення операцій в іноземній валюті, організувати та здійснювати валютний контроль за банками та іншими фінансовими установами, що отримали ліцензію Національного банку України на здійснення валютних операцій, і аналізувати стан грошово-кредитних, фінансових, цінових та валютних відносин.

Положеннями Закону України «Про Національний банк України» закріплено статус центрального банку держави як особливого центрального органу державного управління. Адже відповідно до цього Закону, Національний банк України є підзвітний Верховній Раді України, Президентові України та незалежним від органів державної влади. Підзвітність Національного банку України реалізується через такі положення:

- призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку України Верховною Радою України за поданням Президента України (конституційною більшістю голосів);
- призначення та звільнення Президентом України половини складу Ради Національного банку України;
- призначення та звільнення Верховною Радою України половини складу Ради Національного банку України;
- доповідь Голови Національного банку України Верховній Раді

України про діяльність Національного банку України;

- надання Президенту України та Верховній Раді України двічі на рік інформації про стан грошово-кредитного ринку в державі.

Законодавством закріплено заборону органам законодавчої та виконавчої влади чи їхнім посадовим особам втручатись у виконання функцій і повноважень Ради Національного банку України чи Правління інакше, як у межах, визначених законом.

Як бачимо, Національний банк України має повноваження для регулювання діяльності інших державних і приватних банківських установ, зокрема й на введення обмеження іноземного інвестування. Відповідно, Національний банк України повинен піклуватися, насамперед, про національні інтереси, не беручи до уваги політичні хитрощі та спроби впливу. Стосується це багатьох сфер, зокрема й дотримання паритету в доступі іноземного капіталу до банківської системи країни. Оскільки активне введення іноземного капіталу до банківської сфери, крім позитивних наслідків, призводить і до негативних, серед яких можна назвати використання іноземної валюти для придбання товарів, вироблених за кордоном. Отож ідеться про підтримку закордонного, «чужого» виробника, а не національного, як наслідок — підтримання зарубіжних економік, а не національної. На жаль, як засвідчують факти, «на даному етапі Національний банк планує частину коштів зберігати у російських рублях, що також є дуже спірною допомогою для національної економіки, скоріше «ложкою дьогтю у бочці з медом» [8].

Водночас на сучасному етапі перед владою та Національним банком України, учасниками фінансових ринків стоїть завдання — виробити нові стандарти банківського нагляду, визначити нові принципи формування банківської системи, стратегічні цілі її розвитку, призначення банків в

Україні. Адже що стосується організації банківського нагляду, то потрібно зауважити про наявність у світовій практиці різних підходів до побудови органів нагляду за банківською системою. Водночас, як зазначають науковці, «організуючи власну систему банківського нагляду, Україна запозичила досвід більшості країн Європи, у яких функція нагляду належить виключно центральному банку» [9, 13].

Як відомо, завдання банківського нагляду тісно пов'язані та визначаються завданнями й функціями центрального банку як органу, що визначає і здійснює грошово-кредитну політику в державі. Крім цього, банківський нагляд забезпечує дотримання стандартів і нормативів суб'єктами, що контролюються банківськими законами та положеннями. У фаховій літературі підкреслюють, що банківський нагляд є система контролю й активних упорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками й іншими особами, щодо яких центральний банк здійснює наглядову діяльність, законодавства України та встановлених нормативів з метою забезпечення стабільності банківської системи й захисту інтересів вкладників і кредиторів банку [10, 658].

Банківський нагляд має спрямовуватися на підтримку надійності й ефективності банків, які входять до банківської системи України. Робиться це з метою забезпечення стабільності функціонування не лише окремих банків, а й усієї банківської системи, що є невід'ємною складовою фінансової системи та впливає на стабільність національної економіки. У процесі здійснення наглядових функцій уповноваженими органами Національного банку України здійснюється оцінка поточних банківських операцій, що характеризуються підвищеними ризиками. Метою такої оцінки є недопущення збитковості банківських операцій, а отже, і банків, недопущення їх

неліквідності та банкрутства. Свою діяльність органи нагляду засновують на національному законодавстві та міжнародних стандартах у цій сфері. До міжнародних стандартів у сфері провадження банківського нагляду належать, насамперед, ключові принципи ефективного банківського нагляду, що були опубліковані в серпні 1987 року Базельським комітетом з банківського нагляду. Саме вони стали основним джерелом рекомендацій для розробки національних банківських законодавств значної кількості держав світу, й України також.

Розуміння необхідності забезпечення стабільності банківської системи визначається в документах стратегічного характеру, що приймаються центробанком. Наприклад, в Основних засадах грошово-кредитної політики на 2013 рік, схвалених рішенням Ради Національного банку України, закріплено зокрема, що «зменшенню зовнішніх ризиків стабільності грошової одиниці сприятиме розвиток внутрішнього фінансового ринку та забезпечення його стійкості. З урахуванням визначених законодавством повноважень діяльність Національного банку в цій царині насамперед концентруватиметься довкола сприяння стабільності банківської системи. Також у співпраці з іншими фінансовими регуляторами проводитиметься робота із побудови системи моніторингу та оцінки стабільності фінансового сектору» [11].

Розв'язання проблем, які стоять перед Національним банком України у сфері державного регулювання та нагляду за банківською системою, має реалізуватися різними шляхами, зокрема й з використанням такої функції Національного банку України, як нормотворення. Адже згідно зі ст. 56 Закону України «Про Національний банк України», центральний банк видає нормативно-правові акти з питань, належних до його повноважень, ці рішення є обов'язковими для органів державної влади й органів місцево-

го самоврядування, банків, підприємств, організацій і установ незалежно від форм власності, а також для фізичних осіб. Нормотворчі повноваження центрального банку об'єктивно зумовлені та відображені в законі, оскільки дозволяють надавати його рішенням значення загальнообов'язкових правил поведінки через закріплення їх у підзаконних нормативно-правових актах, прийнятих відповідно до законодавства України.

Якість нових стандартів банківського нагляду, їх відповідність сучасним вимогам до стану банківської системи, відповідність потребам її подальшого розвитку, має стати тим запобіжником, який, якщо не повністю знівелює вплив імовірних наступних криз, то хоча б утримає цей вплив на безпечному для національного ринку капіталу рівні.

Перед державними органами стоїть завдання на законодавчому рівні визначити стратегічне значення національної банківської системи як фінансового базису економічного, а отже, й державного суверенітету країни. Так, окрім обмеження іноземного капіталу, Національним банком України й іншими державними органами, кожному згідно зі своєю компетенцією, необхідно також створювати сприятливі умови для ведення як великого, так і малого та середнього бізнесу. Прозоре та зрозуміле регулювання цієї сфери, створення ґрунтовної підтримки й системи заохочень з боку держави є запорукою успіху економічного розвитку країни та конкурентоспроможності на міжнародній арені. При цьому держава має тісно співпрацювати з під-

приємницьким сектором. Варто підтримати експертні позиції, згідно з якими для раціоналізації використання комерційних банків національною економікою слід розв'язати проблему зниження відсотків за банківськими кредитами. Водночас, як зазначають, для розблокування процесу має відбутися поєднання цілеспрямованих дій регулятора (тому необхідні переговори підприємців з Національним банком України для пошуку дієвих інструментів надання інвестиційного спрямування кредитній діяльності банків і активізації останньої) та сприяння з боку ділового середовища (через надання партнерами гарантій під кредити, поширення внутрішніх рейтингів платоспроможності, розвиток консорціумного кредитування великих проектів тощо) [12].

І важливе значення в цьому процесі належить якісному правовому забезпеченню діяльності банківської системи України в цілому та Національного банку України як регулятора національного ринку банківських послуг зокрема. ♦

Список використаних джерел

1. Орлюк О. П. *Банківська система України. Правові засади організації* : монографія / О. П. Орлюк. — К. : Юрінком Інтер, 2003. — 240с.
2. *Уроки банківської кризи 2008–2009 років і шляхи стратегічної трансформації банківської галузі України* : аналітична записка Асоціації українських банків [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://www.aub.org.ua>.

3. Латковська Т. А. Фінансово-правове регулювання організації та функціонування банківської системи в Україні та зарубіжних країнах: порівняльно-правовий аналіз : автореферат дис... докт. юрид. наук : 12.00.07 / Т.А. Латковська ; Одеська нац. юрид. академія. — Одеса, 2008. — 30 с.
4. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 року № 2664-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2002. — № 1. — Ст. 1 (зі змінами).
5. Конституція України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141 (із змінами, внесені згідно із Законом від 01.02.2011 року № 2952-VI // ВВР. — 2011. — № 10. — Ст. 68).
6. Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 року № 679-XIV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1999. — № 29. — Ст. 238 (зі змінами).
7. Закон України «Про банки і банківську діяльність» у редакції Закону від 07.12.2000 року № 2121-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2001. — № 5–6. — Ст. 30 (зі змінами).
8. Всесвітній економічний форум: рейтинг глобальної конкурентоспроможності 2011–2012 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.ua.fru.org.ua>.
9. Прилуцький О. В. Організаційно-правові засади діяльності комерційних банків в Україні : автореферат дис... канд. юрид. наук / О. В. Прилуцький ; Нац. юрид. академія ім. Ярослава Мудрого. — Х., 2008. — 20 с.
10. Орлюк О. П. Фінансове право : академічний курс / О. П. Орлюк. — К. : Юрінком Інтер, 2010. — 808 с.
11. Основні засади грошово-кредитної політики на 2013 рік, схвалені Рішенням Ради Національного банку України від 05.09.2012 року № 16 [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=127394>.
12. Жаліло Я. Економіка України у 2013 році — виклики і завдання для бізнесу / Я. Жаліло [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.uspp.org.ua/interview/32.ekonomika-ukraini-u-2013-roci-vikliki-i-zavdannya-dlya-biznesu.htm>.

Надійшла до редакції 29.01.2013 року